

EL PORTAL DE SANT IU DE LA CATEDRAL DE BARCELONA

Una anàlisi de les inscripcions de les làpides del parament oriental de la catedral gòtica de Barcelona condueix a una nova proposta de cronologia de la construcció de la seu, especialment del portal de Sant Iu. Addicionalment, d'aquesta anàlisi se n'obté una contribució a l'estudi de l'origen i les primeres formes de l'escut de la ciutat de Barcelona [1].

El portal oriental de la catedral de Barcelona, conegut com a portal de Sant Iu, exhibeix a banda i banda sengles làpides de marbre de notables dimensions i qualitat, relacionades amb l'inici de les obres gòtiques de la seu barcelonina. Presenten la curiosíssima redundància que els seus textos, en llatí, són pràcticament idèntics; aquest fet, per si sol, ja és sorprenent, però ho és encara més si es té en compte la gasiveria amb què és tractat el marbre en aquesta seu. El text de les làpides és aquest:

+ *En nom de nostre senyor Jesucrist, en honor de la santa Trinitat, Pare i Fill i Esperit Sant, i de la beata Verge Maria, i de la Santa Creu, i de Santa Eulàlia verge i màrtir de Crist, i ciutadana de Barcelona, el sant cos de la qual reposa en aquesta seu, es va començar l'obra d'aquesta església a les calendes de maig de l'any del senyor de 1298, regnant l'il·lustríssim senyor Jaume, rei d'Aragó, de Sardènia, de Còrsega, i comte de Barcelona +*

Les inscripcions de la porta de Sant Iu [2] han estat citades freqüentment, quasi sempre amb errors, i sense esmentar la duplicitat: Onofre Manescal (1597) [3], Diago (1603), Aymerich (1760), Campillo (1766) [4], Ponsich (1770), Capmany (1779), Bofarull (1836) [4 bis], Madoz (1845), etc. La primera transcripció correcta la dona Agustí Pi i Arimon (1854) [5], que posa de relleu la duplicitat.

Per fixar la data de la incisió de les inscripcions tenim com a terme *ab quo* la del dijous 1 de maig de 1298 que, segons fan constar les mateixes làpides, és la data del començament de les obres gòtiques de la catedral de Barcelona. Alguns autors han dubtat de la precisió de la data perquè les làpides, evidentment, van ser col·locades molts anys després, quan el portal ja estava acabat. Però, com ja va fer observar Carreras Candi, la documentació contemporània avala aquesta data: una ordre (o Constitució) del bisbe Bernat Pelegrí, del 7 de maig de 1298, mana que durant deu anys les rendes del primer any dels beneficis vacants a tota la diòcesi s'apliquin a les obres d'*ampliació* de la seu de Barcelona, que es preveuen costoses [6], [7].

Podria estranyar que el text digués que *el cos de Santa Eulàlia reposa en aquesta seu*, frase aparentment anacrònica perquè no correspondria predicar l'any 1298 el

que no seria efectiu fins el 1339, any del trasllat del cos de Santa Eulàlia al sepulcre de la cripta gòtica. Però el text és correcte, perquè les restes de la santa eren realment a l'interior de la seu, a la cripta romànica, no solament a l'inici de les obres, sinó que hi van ser fins al 2 de febrer de 1337; i encara després, durant els dos anys següents, a la tresoreria. Hi eren, doncs, en un o altre d'aquests dos llocs, els anys 1335-1337, dates versemblants (com ja veurem) de la col·locació de les làpides.

Una altra data *ab quo* de les inscripcions seria el 1324, quan l'infant Alfons va acabar la conquesta de Sardenya. És una delimitació improductiva perquè el seu pare, Jaume II (1291-1327), va utilitzar el títol de "Regis Sardiniae et Corsicae" des de ben poc després del tractat d'Anagni (1295), tot i que la conquesta de Sardenya va haver d'esperar vint-i-nou anys i la de Còrsega no va ser mai efectiva.

La cronologia del pòrtic de Sant Iu

Tenim encara més possibilitats per a la datació del pòrtic. La primera la subministra la coneguda inscripció llatina, datada del dimarts 1 de novembre de 1329, enregistrada en un carreu singular (gran, de 93 x 40 cm aproximadament, però modest i poc vistent) incorporat al parament lateral de la catedral pel carrer dels Comtes, entre les crugies tercera i quarta, a uns quinze metres cap al nord de l'eix del portal de Sant Iu, i a uns 125 cm per sobre del paviment. Diu [11]:

En nom del senyor Jesucrist, l'1 de novembre de l'any del senyor 1329, regnant el senyor Alfons rei d'Aragó, València, Sardenya, Còrsega i comte de Barcelona es treballava l'obra d'aquesta seu, en honor de Déu i de la beata Maria, de la Santa [Creu] i de Santa Eulàlia.

El carreu commemora, doncs, amb un luxe sorprenent de cronologia i d'autoritats, un fet totalment banal, el progrés normal de l'obra, sense deixar clar, però, si en aquella data precisa s'estava treballant el punt exacte en què es troba el carreu. Cal sobreentendre-ho? Què commemora el carreu? Per què és on és?

Mirem d'aclarir-ho. La construcció del parament oriental de la seu, per sota dels finestrals i a partir del transsepte cap al nord, es va efectuar en quatre *trams* que queden clarament marcats, encara avui, per tres juntes constructives que separen els carreus [11 ter]. Aquests trams corresponen exactament, un per un, a l'ampliació i l'aprofundiment dels quatre altars romànics preexistents, un per a cada crugia romànica, els quals es van transformar en vuit capelles gòtiques dobles, segons un procés monòtonament repetit al llarg de la seu. El primer *tram* correspon a la tercera crugia, és a dir, a l'ampliació i l'aprofundiment de l'altar de Sant Llorenç, que quedava transformat en la doble capella gòtica de Santa Agnès i Sant Llorenç; segurament va ser el primer dels quatre que es va construir. Quant al segon *tram*, té incorporat al centre el carreu esmentat, i correspon a la quarta crugia, o sigui a l'ampliació i l'aprofundiment de l'altar romànic de Sant Dionís, transformat en la doble capella gòtica de Sant Dionís i Santa Magdalena.

Des de fa temps, els historiadors han considerat que aquesta inscripció estava directament relacionada amb l'episodi següent: en un moment indeterminat dels regnats de Jaume II o d'Alfons el Benigne, el batlle reial, a instàncies del Custodi Major del Palau Reial, va embargar una obra o *fonament* de la continuació de les obres de la seu, perquè "restringia excessivament el pas o el carrer públic davant el palau reial" [9].

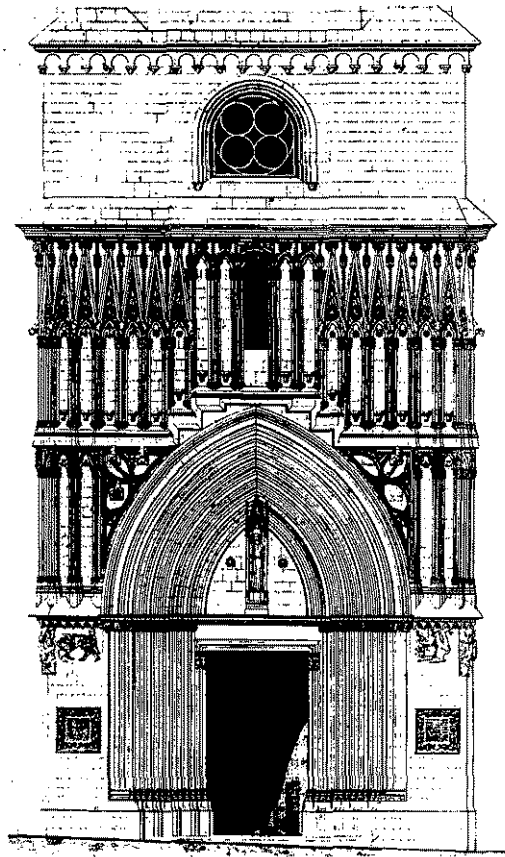
No ens ha arribat documentació, ni capitular ni comtal, sobre aquest episodi, que coneixem només per la seva resolució, uns set mesos abans de la data del carrer: el dimecres 30 de març de 1329 Alfons el Benigne (1327-1336) va fer arribar des de València una carta al batlle que autoritzava la continuació de les obres, amb la condició que no toques sin les parets del palau [11]:

Alfons, etc. al nostre Batlle de Barcelona o bé al seu lloctinent, salut i gràcia. Haureu sabut com arribà al nostre coneixement que vós a instància del custodi del nostre palau de la Ciutat de Barcelona embargàreu o féreu embargar, i manteniu embargat certa obra o fonament que ara es feia o començava continuant l'obra de la Seu de la Ciutat de Barcelona junt al dit palau nostre, per allò que el trànsit o carrer públic junt al dit palau nostre, a causa del fonament de la mateixa obra, dèieu que es destorbava massa. Com que certament dita obra, per reverència a la Santíssima Creu en la que nostre Senyor Jesucrist s'hi dignà patir, i a la benaurada Eulàlia verge i màrtir, i per l'afecte que a la mateixa verge professem i tenim,

desitgem que per la present sia terminada en tal que s'asseguri que, del nostre palau, no és destorbat mínimament llevat del pas o trànsit esmentat. Per això, us diem i expresament manem que immediatament, tant bon punt veieu aquestes lletres, lleveu o feu llevar l'embarg esmentat amb tal que intrínsecament no toqui el nostre palau, no permetent que ningú no posi cap obstacle a la dita obra. Dat a València...

La carta reial es refereix a *una obra o fonament... que en aquell moment es començava*, la qual cosa indica clarament un cos nou, arrencat des dels fonaments. Una primera hipòtesi seria que aquesta obra fos el segon *tram* [12]. Però aquest tram és simplement la continuació del primer i està plenament justificat, constructivament, per la continuïtat de l'alineació i per l'edificació de les capelles gòtiques que conté. Forçosament hauria d'haver estat previst des del projecte inicial de la seu gòtica, i avui no restringeix, ni podia restringir llavors, el pas del carrer públic. L'embargament seria totalment gratuït. Tampoc és versemblant que en aquest tram es volgués arrencar una inflexió en els paraments de la seu, o algun afegitó al cos catedralici que envaís el carrer en aquest punt concret, perquè això no s'adiu amb cap *"esquema constructiu raonable"*.

Una segona hipòtesi salta a la vista immediatament quan hom s'adona que el portal de Sant Iu sobresurt notablement (més d'un metre) de l'alineació del parament. Això

Portal de Sant Iu.

ens porta a la conjectura que el conflicte el va provocar precisament *el començament del pòrtic gòtic de Sant Iu*, i més probablement, tal com diu la carta del comte, *dels seus fonaments* [12 bis]. A continuació analitzem tot el tema, des d'aquesta òptica.

Com és sabut [13], el 19 d'abril de 1316 Jaume II va adquirir, del bisbe Ponç de Gualba, una casa al carrer dels Comtes, de cara a la seu, la qual procedia de l'antic palau episcopal, unida a la seu per un pont que es pacta enderrocar (es feu l'any següent) [14].

La casa donava per l'est i pel nord al palau reial, pel sud a un alou eclesial (de Guillem Degó) i per l'oest al carrer públic, amb un pont o volta que l'unia a la seu (curiosament un petit tros de tres pams de l'alou de Degó també tocava, a ponent, amb la casa). L'opinió majoritària és que la casa ocupava l'actual plaça de Sant Iu.

Cal creure que el primer projecte de la seu no incloïa cap pòrtic oriental, per la presència dels edificis episcopals i del pont. La venda esmentada sembla que comportaria una nova concepció de l'edifici amb un pòrtic majestuós encarat al palau. L'operació esmentada de compra-venda serviria al Capítol per a tres propòsits: aconseguir el permís comtal per al nou projecte, treure partit del solar de la plaça, que no els podia ser útil per la proximitat al palau, i obtenir fons per a l'obra pels drets de Vilarodona; tot a canvi de cedir al comte un espai que aquest cobejaria per arrodonir el palau comtal. El Capítol devia pactar amb el comte l'obertura de la porta, però el projecte definitiu del porxo encara no estaria establert.

Justament, poc després, el 23 de juny de 1317, va entrar a dirigir les obres de la seu un prestigiós mestre, acreditat en les obres de la seu de Ciutat de Palma, Jaume Fabré (*Jacobus Faber*). És molt suggestiu defensar que Fabré va entrar justament per endegar els projectes que permetia la nova situació. Acabades les tasques de remodelació (destrucció de l'edifici episcopal cedit i del pont, adaptació de la crugia tardo-romànica, etc.), Fabré aniria elaborant un nou projecte que incloïa, com a elements cabdals, la nova zona del transsepte i el pòrtic. En algun moment, Fabré degué arribar a la concepció del campanar sobre la porta, per a la qual cosa necessitava un fonament molt ampli, que sobrepassés l'alineació prèviament concebuda [15], exigència també en concordança amb un disseny majestuós del pòrtic. Però és gairebé segur que el rei Jaume no ho podia acceptar, perquè perjudicava els seus interessos, acabats d'adquirir, en el sector, i hipotecava els seus projectes per al palau major. En un altre sentit, les greus malalties i els problemes personals que des de finals de 1318 va patir el rei Jaume tampoc no facilitarien el diàleg amb el Capítol en aquest punt.

La mort de Jaume II, el 2 de novembre de 1327, al qual va succeir Alfons el Benigne, canviaria la situació. Aquest mateix any 1327 es perd el rastre de l'arquitecte reial Bertran Riquer (potser va morir, o potser va deixar de gaudir del favor reial). Riquer és un personatge que podem imaginar com a valedor dels projectes de Jaume II sobre el palau. És, doncs, en aquesta època i en aquestes circumstàncies quan es pot situar i comprendre la política de fets consumats a la qual el bisbe Ponç de Gualba, el Capítol i el mestre Fabré es van abocar.

En qualsevol cas, sabem que el començament agosarat del nou projecte va despertar una oposició frontal i les traves burocràtiques de la batllia reial, extensibles lògicament a la totalitat de l'activitat constructiva al llarg del carrer. El rei Alfons va acabar, dos anys després, beneint el projecte. Segons es pot deduir de l'esperit de la carta de l'any 1329 i de les condicions, bastant irreal, que hi va posar, cal pensar que devia estar força allunyat dels interessos sobre el palau que segurament hauria defensat el seu pare.

El permís comtal va permetre la represa de tota la construcció: si la nostra conjectura és certa, la data solemne de l'1 de novembre de 1329, que figura al carreu, hauria de correspondre a la d'una jornada cabdal, en què es va donar via lliure al segon *tram*, però també, i sobretot, en què s'aprovaria el nou projecte de façana oriental de la seu, amb el pòrtic.

Tenim, doncs, una cronologia força ajustada i versemblant per al pòrtic: 1329-1339 [16]. La data final és un terme *ad quem* molt segur, perquè la porta de Sant Iu apareix com a porta principal de la catedral el juliol de 1339, quan es va dur a terme el majestuós trasllat de les restes de Santa Eulàlia des de la tresoreria de la seu fins a Santa Maria del Mar i d'allà fins al sepulcre gòtic de la cripta.

Es confirma també, doncs, la conjectura que Jaume Fabré sigui l'autor i el realitzador del pòrtic [18]. Com ja hem dit, aquest arquitecte havia entrat al servei del Capítol el 23 de juny de 1317 [20], per dirigir les obres de la catedral, i hi va romandre fins al 1344. En el primer període de la seva activitat, del 1317 al 1327, es va dedicar al disseny del nou projecte i dels pòrtics, però no al de la cripta gòtica de Santa Eulàlia, perquè cal tenir en compte que de primer antuvi es pretenia conservar la cripta romànica, probablement per la continuïtat del culte. L'embargament de la batllia reial pot haver estat el causant d'un canvi de planificació transcendental: el bisbe Ponç de Gualba (1305-1334) i Jaume Fabré decidiren aprofitar l'interludi per efectuar una refecció profunda de la cripta i transformar-la en una grandiosa cripta gòtica destinada a allotjar el sepulcre, en un monument majestuós [21].

En aquest període constructiu, i suposem que per iniciativa de Fabré, es va entrar en contacte amb els mestres italians que estan darrere de les construccions marmòries del sector central de la seu: el pòrtic occidental de marbre, els relleus del pòrtic de Sant Iu i el sepulcre de marbre de Santa Eulàlia [22]. Un d'aquests mestres, Lupo di Francesco, va rebre l'encàrrec de la construcció d'aquest sepulcre [24] [25], que estava destinat a l'altar gòtic de Santa Maria, en la nova cripta [23] [26].

Lupo hi estava treballant l'1 de setembre de 1327 (dos mesos abans de la mort de Jaume II), quan els consellers de Barcelona aconsellen al bisbe Ponç de Gualba que l'ara de l'altar major, que el bisbe volia finançar per complir un vot, important-la de Pisa o fent-la fer allà, l'encarregui al mestre pisà que anomenen *del sepulcre de la beata Eulàlia*, al qual consideren capaç [27]. Aquesta ara anava destinada a l'altar major gòtic, amb què el bisbe devia voler substituir l'altar romànic. Però aquest suggeriment no degué ser efectiu, perquè el nou altar gòtic no es va construir fins passats deu anys: es va consagrar el 12 de març de 1337. En l'interim sabem segur que el presbiteri de la seu no estava en obres l'any 1329, perquè s'hi va celebrar el Capítol de l'Orde del Temple [27 bis].

Els anys immediatament posteriors a 1329 segurament es van dedicar a la construcció del pòrtic de Sant Iu i a la continuació rutinària del parament de llevant. En la part final del període 1329-1337 cal situar la destrucció de l'altar major i l'enderrocament de la cripta [28]. La peça bàsica en què es fonamenta aquesta cronologia és, precisament, l'acta de consagració de l'altar major, el 12 de març de 1337 [32], acta que es va retrobar el 1593 quan es va construir un altar nou, finançat pel bisbe Joan Dimas Loris. Aquesta acta confirma que l'altar major (romànic) es va enderrocar però que se'n van salvar les relíquies [31]:

El dotze de març de l'any del Senyor 1337 va ser reedificat aquest altar en honor de la Santa Creu i, pel venerable Fra [Ferrer d'Abella] bisbe per la seva gràcia

en presència de prelats canonges, beneficiats i altres molts ciutadans, clergues i laics, hi foren posades les següents relíquies que s'hi varen trobar a l'enderrocament d'aquest mateix altar primitiu, és a dir, del pessebre, del sant sepulcre, i del lignum del Senyor, i de vestits de la beata Maria, de sang del beat Joan Baptista i dels sants Lambert i Ug, i de sant Pancraç, i ossos de santa Coloma, de sant Sever bisbe de Barcelona.

La construcció de la cripta es va acabar segurament entre 1335 i 1337, perquè les claus de volta porten els escuts del bisbe Fra Ferrer d'Abella (1335-1344) i no les de Ponç de Gualba. D'altra banda, la cripta ja estava llesta el 1337 quan es consagra el nou altar major.

Certament, la construcció de la cripta gòtica comporta l'enderrocament de la cripta romànica, però sabem que es van prendre les precaucions necessàries per *respectar fins al 1337 l'altar de Santa Maria i el sepulcre romànic de Santa Eulàlia* que eren al seu interior.

En efecte, dos documents del notari reial i episcopal, Marc Mallol, ho certifiquen. El primer, del 19 de juny de 1337, ens fa saber que la cripta està gairebé acabada, *llevat de l'indret exacte del sepulcre*, raó per la qual s'ha de traslladar-lo provisionalment [33]:

Quod in capella que incepta fuit in beddificandum et construendum in ecclesia sedis Barchinone, die festivitatis martirii sanctorum Petri et Pauli apostolorum Christi beatorum, que die computatur tertio kalendiis julii anno domini millesimo septimo fuisset perfecta constructa et eddificata ad honorem laudem Dei omnipotentis et ad gloriam et innovationem gloriossime Virginis Marie, eius genitrice ac beatissime Eulalie... (falta completar)

El segon document de Marc Mallol [34] certifica que el trasllat provisional anunciat es va fer efectiu dos mesos i mig després, el 30 d'agost de 1337:

[...] reverendus in Christo pater et dominus frater Ferrarius dei gratia barchn. epus. constitutus personaliter in Ecclesia iamdictae Sedis, volensque transfferre ossa corporis beate Eulalie barchn. virginis et martiris gloriose, cum hoc esset necessarium pro eo quod capella eiusem beate virginis, que construebatur in sancre Sedis ecclesiae, perfici non poterat nisi corpus eiusdem virginis Barchinonensis, saltem ad tempus, mutaretur seu transferretur...

El mateix document ens descriu l'estat en què es va trobar el sepulcre romànic:

Accesit ad sepulcrum seu vasum marmoreum in quo dicti sanctissimi corporis ossa gloriosa erat tumulata, posita sive sepulta, quod sepulcro erat in alto positum, retro altare in dicta ecclesia constructum et aedificatum ad advocacionem et honore Beate Marie Virginis eiusdemque sancte Eulalie Barchinonensis, subtus quod quidem sepulcrum seu vasculum, videlicet in pavimento eiusdem erat titulus de verbo ad verbum in quondam lapidi marmori sculptus in latere dextro cum litteris concavatis anti-que forme tenoris sequentis HIC REQUIESCIT BEATE... Et amotus abinde dicto altari posteaque aperto dicto sepulcro seu vasculo ac lapidibus suprapositis elevatis...

El cos de la santa va passar aquell dia en un lloc provisional, concretament la tresoreria o segona sagristia de la seu [35]. Llavors, durant un període de dos anys, es va procedir a destruir l'altar de Santa Maria, rebaixar el paviment, reconstruir l'altar amb el seu monument gòtic, realitzar algunes obres complementàries, etc., i, finalment, articular el gran acte polític del trasllat de 1339 amb assistents de màxima rellevància (el rei Pere, el rei de Mallorca, la reina Elisenda de Montcada, etc.) [36] [38].

Les làpides del portal de Sant Iu i l'escut de Barcelona

Pel que fa als aspectes ornamentals, es podria dir que aquestes làpides són pràcticament idèntiques, si bé presenten diferències importants. En els dos casos, la peça de marbre està inserida en un marc de pedra i voltada per una sanefa ornamental de fulles i fruits: a la làpida de l'esquerra (o meridional) són pàmpols i raïms; a la de la dreta, fulles i botons d'heura. Els textos són pràcticament idèntics però amb diferent distribució entre ratlles: el de la làpida esquerra sembla haver estat gravat primer i menys acuradament, per la qual cosa l'última ratlla va quedar un xic escarransida i va haver de ser completada amb un detall decoratiu, injustificat, tot i que simpàtic: un petit dragonet alat.

Els dos textos comencen i acaben amb creus (fet usual en textos religiosos). Però n'hi ha més. A la làpida de l'esquerra -que es considera primerenca- hi ha quatre creus, una a cada cantonada. Es tracta de creus capitulars, de vuit puntes, que eren el símbol de la catedral de Barcelona des de ben antic. En canvi, a la de la dreta, la més arrodonida, hi ha un canvi curiós, força estrany des del punt de vista epigràfic, i, per tant, gens gratuït. Les creus intermèdies, o sigui la superior-dreta i la inferior-esquerra, s'han transformat en dos petits escuts comtals, de dos o tres pals o "barres".

El disseny global de la làpida dreta suggereix clarament una aproximació a l'escut de la ciutat, que com és sabut, durant tot el segle XV presenta quatre camps, primer i quart amb creus de Sant Jordi, i segon i tercer amb escuts comtals de dos o tres pals. El que dóna rellevància a aquesta aproximació és que el 1339 l'escut barceloní estava en fase naixent i, per tant, la làpida ens il·lustra sobre un període de maduració i gènesi de les armes barcelonines [45].

No cal anar massa lluny per trobar fonts d'inspiració per a aquesta aproximació: a la cripta de Santa Eulàlia [46] figuren dos escuts de Barcelona, un pintat en el tambor de la clau de la volta major, i un altre esculpit i policromat a la part lateral de la clau de la volta petita, a tocar de la porta. Ambdós escuts, es troben situats conjuntament amb el comtal de Barcelona i l'episcopal de Ferrer d'Abella, cosa que permet datar-los durant aquest pontificat. Aquests escuts de Barcelona estan formats per creus de Sant Jordi en primer i quart, escuts comtals de dos o tres pals en segon i tercer. Són policromats, la qual cosa ens permet saber que les creus són de gules sobre fons d'or, és a dir, que repeixen els colors comtals [47].

Com que Alfons el Benigne va morir el 24 de gener de 1335, essent el seu successor Pere el Cerimoniós (1335-1386), l'enregistrament i la col·locació de les làpides de Sant Iu poden haver-se produït en qualsevol dels dos regnats. Ens inclinariem per una data avançada, entre 1335 i 1339, no només perquè al final d'aquest període es va produir la inauguració oficial del portal i de la cripta, sinó també perquè els dos escudets comtals de la làpida dreta tenen més justificació en l'època de Pere el Cerimoniós que no pas en la del rei Alfons, ja que aquest va tenir poca vinculació amb la seu, i va esmerçar els seus esforços de patrocini en la "seva" catedral, la popular, la de Santa Maria del Mar, la primera pedra de la qual es va col·locar el 25 de març de 1329.

Les làpides de Santa Maria del Mar

Passem ara a fer referència a les làpides commemoratives de la iniciació de les obres de Santa Maria del Mar, el 25 de març de 1329, i als seus escuts. Apareixen a banda

i banda de la porta de la Passioneria o de les Moreres, en el parament meridional d'aquesta basílica. És força curiós, però explicable, que siguin dues làpides similars a les del Portal de Sant Iu, i que tinguin el mateix objectiu i la mateixa redundància. Les dues estan voltades per la clàssica sanefa amb pàmpols.

La de l'esquerra o oriental, de pedra calcària i en molt mal estat de conservació, té el text en llatí i avui només és llegible en part [47 bis]. A les quatre cantonades del text figura un emblema purament religiós, el tetramorf.

La làpida de la dreta, de les mateixes dimensions, però de marbre, *està redactada en català* i diu:

+ EN NOM : DE LA SA~TA:TN~ITAT :AHO
 NOR : DE MADONA : S~CA : M~: FO : COMEN
 SADA : LA OBRA:DAQ~STA:ESGLEYA :
 LO DIA :DE: S~CA M~ :D~ MARS : EN L AY : DE
 :M: CCC :XXIX :REGNA~T :NA~FOS : PER LA
 GRA~: DE DEU : REY : D ARAGO : Q~: CONQUES :
 LO REG~NE DE - CERDEYA : +

+ *En nom de la Santa Trinitat, a honor de Madona Santa Maria, fou començada l'obra d'aquesta església el dia de Santa Maria de març de l'any 1329, regnant n'Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, que conquerí el regne de Sardenya +*

A la base de la inscripció apareix un gran *Agnus Dei* acompanyat de quatre escuts: dos corresponen a escuts comtals, de quatre pals l'un i cinc l'altre; romanen dos escuts de Barcelona amb les creus de Sant Jordi i els clàssics escuts comtals, però que, per primera vegada en la nostra iconografia, són escuts de quatre o cinc pals.

La instal·lació de les làpides, evidentment, no es va realitzar el 1329; més aviat ha de correspondre als anys 1350-1360 en què s'acaben les voltes segona i tercera i s'inicia un cert estancament del progrés de l'obra, que no es tanca fins el 1380 amb l'erecció de la quarta i darrera volta, i la façana.

Els quatre pals de l'escut barceloní de Santa Maria reflecteixen la gran vinculació d'aquesta catedral amb la casa comtal (la utilització de pals en nombre elevat va ser, durant molt de temps, patrimoni del comte, en tant que els membres secundaris de la seva família o les corporacions a les que el comte atorgava el privilegi d'exhibir-lo, es limitaven a un nombre petit, generalment dos o tres). Des de la mort de Jaume II i Blanca d'Anjou el suport que els reis van donar a Santa Maria (especialment el Benigne, que fins i tot apareix en la quarta clau de volta) és molt superior al que van donar a la catedral, per l'interès que els comtes van tenir d'aproximar-se a la burgesia i als estaments populars de la Ribera. La seu era, ja llavors, l'obra del Capítol, una corporació immensament rica i potent capaç de dur-la a terme amb el seus recursos (recordem el claustre realitzat amb el llegat del Patriarca d'Alexandria).

No és d'estranyar, doncs, que en el moment de sol·licitar l'autorització per als escuts comtals de la porta de la Passioneria s'aconseguís un nivell elevat, no solament per als escuts comtals de cinc pals, sinó també per a la primera versió d'escut barceloní amb quatre pals.

El misteri de les làpides de Sant Iu

El 1952 Agustí Duran i Sanpere apuntava una idea que encara avui no s'ha verificat [48]:

Qui sap si aquests marbres no foren reaprofitats d'obres anteriors, potser romanes, ni si conserven en llurs cares invisibles relleus o bé inscripcions al·lusives a Luci Licini, a la família Cornèlia o bé a d'altres llinatges de l'antiga Faventia Barcino?

L'any 1976 nosaltres vam apuntar una altra possibilitat, tampoc contrastada fins avui. La sorprenent duplictat de textos de les làpides, i el paral·lisme amb les del portal de la Passioneria de Santa Maria, suggereix la idea que una de les dues làpides havia d'estar redactada en català. Les vacil·lacions en l'enregistrament de les versions llatines, una d'elles aparentment imperfecta com ja hem comentat, i possibles problemes a l'hora d'arribar a un text català satisfactori haurien conduït a una multiplicitat de temptatives. Finalment, la decisió, o algun error material, hauria decantat la balança cap a dos textos llatins bessons, en detriment del text català. Com Duran i Sanpere, podem preguntar-nos si una o potser dues de les versions catalanes avortades no estan encara amagades a les cares ocultes de les làpides.

Annex

El sector tardoromànic de la capçalera de la seu

L'any 1936 Pierre Lavedan [49] va deduir, de l'estudi dels pilars de la capçalera de la seu, que els deu pilars de la girola eren més evolucionats que els altres de la seu: a la girola, les columnetes, parts convexes, alternen amb concavitats, mentre a la resta de la seu els perfils són sempre convexos.

A partir d'aquí i d'alguns detalls escultòrics, els autors del *Catàlogo* [50] van conjecturar l'any 1947 que *tot el fals creuer gòtic* era anterior a la girola [51]. Evidentment no hi inclouen el pòrtic, ja que precisament van ser ells qui els van atribuir un caràcter italianitzant i van rebutjar la idea que ni l'un ni l'altre continguessin elements reaprofitats de la catedral romànica. Fins i tot van atribuir el portal del claustre, temptativament, al grup d'escultors italians que, com sabem, estan documentats en el segon quart del segle XIV.

L'any 1963, Adolf Florensa va publicar les seves observacions sobre uns àmbits i detalls constructius de la capçalera de la catedral que fins llavors havien passat desapercebuts [48]. Es tracta d'un mur a la part de la sagristia amb unes finestres d'estil tardoromànic o protogòtic, emmarcades per columnetes amb capitells, sense base, molt estretes, quasi espitlleres, destinades a obrir-se a l'exterior, molt semblants a algunes finestres que apareixen a la part simètrica de la catedral i que ja havien cridat l'atenció de Lavedan [49]. Sobreposada a la sagristia també hi ha una immensa sala de volta de canó apuntada (semblant a la de la capella de Santa Llúcia, capella bisbal construïda per Arnau de Gurb entre 1257 i 1268). Aquesta sala, evidentment, és anterior a la construcció de la catedral gòtica perquè la seva volta va ser escapçada per tal de donar llum a un dels finestrals gòtics de la nau. Florensa va datar tots aquests elements durant el bisbat d'Arnau de Gurb (1253-1284).

L'encert de Florensa va ser interpretat que aquests elements, situats a banda i banda de la segona crugia de la seu, constituïen els braços d'una romanalla de *creuer tardoromànic*, lògicament d'un temple anterior a la seu gòtica -la qual, per cert, no té creuer sinó un fals creuer situat en el transepte, en la tercera crugia-. Florensa va batejar dubitativament aquest temple misteriós com a *catedral intermèdia*. No va fer cap intent per articular aquest temple en el procés històric de la seu, per exemple, com i quan s'havia anat transformant en la capçalera gòtica.

L'opinió actual [1] és que la *catedral intermèdia* era simplement *la seu romànica*, a la qual durant el segle XIII es van afegir els braços d'un creuer per tal de dotar-la d'uns espais a ponent (potser sagristia o tresoreria), i enllaçar-la a llevant amb propietats episcopals.

La catedral intermèdia, autèntic *deus ex machina* nascut de condicionats constructius, plantejava més problemes que no pas en resolua. Malgrat això, l'aportació de Florensa -la identificació de les obres tardoromàniques del cap de la seu en el tram comprès entre el transepte gòtic i la girola, (o.c. pàg 112), la correcta tipificació arquitectònica, i les seves observacions sobre l'enllaç, entre els fragments arcaics i el pòrtic de Sant Iu- ha tingut una importància cabdal en els estudis posteriors sobre les seus.

Tant Lavedan com el *Catálogo* o Florensa no van acabar d'interpretar el sector tardoromànic perquè eren tributaris de les idees sobre la catedral romànica que, a partir d'una antiga proposta de Campillo, que havien adoptat A. Font (1891) i Carreras Candi (1906), i que situaven aquesta seu en un indret ben allunyat de la girola gòtica, és a dir, als peus del rerecor de la catedral actual, cap a la plaça, orientada al nord. Les excavacions de Font de 1886 i el prestigi de Carreras Candi havien consagrat tant l'indret com l'orientació.

Florensa no va entrar en una anàlisi cronològica de les seves troballes, sinó que aparentment va acceptar la datació del fals creuer donada pel *Catálogo*; però en les conclusions 2a i 3a del seu article va donar un pas en fals datant l'any 1298 *la part baixa del pòrtic de Sant Iu*, i reservant a Fabré la continuació de la part alta del pòrtic a partir del 1317. La datació el 1298 del pòrtic, clarament inadequada, ha fet escola, potser reforçada per una interpretació ingènua de la funció de les làpides. En el present treball creiem haver trobar arguments suficients per datar el començament del pòrtic l'any 1329.

Després d'aquesta exposició de les cronologies sobre la capçalera de la seu expossem algunes idees que ens semblen orientatives, sense cap pretensió d'entrar a fons en l'estudi de les primeres fases constructives de la seu gòtica.

Comencem suggerint un procés constructiu per a l'inici de la transformació de la seu romànica, que ens dona una òptica adequada per a relativitzar algunes de les opinions esmentades. El 1298 es deuria començar per aïllar l'absis i les absidioles per obtenir una àrea de treball, deixant la cripta i la nau com a temple perfectament operatiu. Seguiria la demolició de les absidioles romàniques. El primer pas seria obrar la sèrie de capelles absidals. De l'any 1300 tenim referències de la capella de Sant Miquel (segona de la girola, des de la sagristia) [52], i l'any 1319 de la de Sant Antoni (la primera des de la sagristia) [53]. Les altres serien obrades més o menys simultàniament, aprofitant la facilitat constructiva. La segona crugia (avançada per la demolició de les parts tardoromàniques) va poder ser primerenca; *la clau de volta porta les armes de Blanca d'Anjou, que*

va morir el 1310. En canvi, és possible que la primera crugia i els deu pilars de la girola s'endarrerissin; de fet, podien constituir un nucli aïllat, perquè caldria donar prioritat a la connexió del respatlles amb la nau, per donar-li operativitat. Els problemes estilístics que va detectar Lavedan tindrien explicació; encara que també cal tenir present que les columnetes dels pilars arrenquen de les nerviacions de les voltes i, per tant, reflecteixen la major complicació de les voltes del cap.

La construcció va seguir adeleradament pel col·lateral de ponent, facilitat per la seva accessibilitat des del claustre. L'any 1322 ja estan construïts l'altar i la capella de Sant Gregori i Santa Eugènia [54]. L'altar de Sant Agustí i Sant Boi (a ponent en la sisena volta) és esmentat el 1318, i aquest mateix any s'havia començat el de Sant Cristòfor (cinquena volta). En aquesta època estava enllestida tota aquesta part de la seu, excepte la capella de Sant Pacià. Ja sabem que cap al 1326 l'atenció es va girar cap al col·lateral de llevant, afectat pel carrer públic. El final podria venir marcat per la construcció de la capella de Sant Marc (1346) [54]. La documentació posterior ja dóna molts detalls de la construcció de les voltes de la nau, així com dels enderrocs de la catedral romànica.

Notes

[1] VERGÉS, M., VINYOLES, T. 1977. *La seu romànica de Barcelona* (inèdita). Article sobre la Catedral Romànica de Barcelona. Dins *Catalunya Romànica*, XX, *El Barcelonès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, pág. 154-165.

LAMBARD, V. 1990. *La seu romànica de Barcelona*.

Aquests treballs, on apareixen les hipòtesis bàsiques sobre la catedral romànica i la construcció de la seu gòtica, són el punt de partida del treball actual.

Molts dels aspectes que hi tractem ara han estat sovint analitzats pels historiadors [2 ter], però gairebé sempre basant-se en les hipòtesis antigues sobre la ubicació de la seu romànica, que foren iniciades per Campillo i defensades, primordialment, per August Font i Carreras Candi. D'aquí que les conclusions a què arribem són sovint noves.

[2] VALLVÉ I BOTÉY, A. 1987. *La construcció de la Catedral de Barcelona segons els llibres de l'obra (1325-1383)*. Tesi de llicenciatura inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Medieval.

La documentació sobre el procés de construcció de la seu durant el segle XIV és escassa. Per exemple, els únics llibres de Clavaria conservats són: 1368-1369, 1383-1386; 1391; 1394; 1399 i següents. El primer llibre d'Obra conservat és el de 1325-1326 [2].

[2 bis] Text original en llatí:

+ IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI AD HONOREM SANAET TRINITATIS PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI, AC BEATAE VIRGINIS MARIAE, ET SANC-TAE CRUCIS, SANCTAEQUE EULALIE VIRGINIS ET MARTYRIS CHRISTI, AC CI-VIS BARCINONENSIS, CUJUS SANCTUM CORPUS IN ISTA REQUIESCIT SEDE, OPUS ISTIUS ECCLESIAE FUIT INCEPTUM CALENDIS MAII ANNO DOMINI MCCXCVIII, REGNANTE ILLUSTRISSIMO DOMINO JACOBO REGE ARAGONUM, VALENTIAE, SARDINIAE, COMITEQUE BARCINONIS +

[2 ter] CUBELES I BONET, A. 1993. "Anotacions sobre la producció historiogràfica a propòsit de la catedral de Barcelona en el període 1882-1952". Dins *D'ART* 19, Revista del Departament d'Història de l'Art. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàg. 15.

Literalment (làpida esquerra):

+ IN : NOIE : DNI : NRI : IHU : XPI : AD : HONO +
RE : SCE : TRINITATIS : PATS : ET FILII : ET SPS : SCI :
AC BETE : VIRGINIS : MARIE : ET : SCE : CRUCIS :
SCEQUE : EULALIE : VIRGINIS : ET : MARTIRIS : XPI : AC :
CIVIS : BARCHN : CUIUS : SCM : CORPUS : IN IS
TA : REQUIESCIT : SEDE : OPUS : ISTIUS : ECCLE :
FUIT : INCEPTU : KLS : MADII : ANO DNI
M : CC : XC : VIII : REGNANTE :
ILLUSSISSIM : DNO : IACOBO : RE
GE : ARAGONUM : VALN : SARDINIE : CORSICE :
+ COMITE : QUE : BARCHN [drac]+

Literalment (làpida dreta):

+ IN : NOIE : DNI : NRI : IHU : XPI : AD : HONO [escut]
RE : SCE : TRINITATIS : PATS : ET FILII : ET SPS : SCI :
AC BETE : VIRGINIS : MARIE : ET : SCE : CRUCIS :
SCEQUE : EULALIE : VIRGINIS : ET : MARTIRIS : XPI : AC :
CIVIS : BARCHN : CUIUS : SCM : CORPUS : IN IS
TA : REQUIESCIT : SEDE : OPUS : ISTIUS : ECCLE :
FUIT : INCEPTU : KLS : MADII : ANO DNI M :
CC : XC : VIII : REGNANTE : ILLUSSISSIM : DNO :
IACOBO : REGE : ARAGONUM : VALN : SARDI
[escut] NIE : CORSICE : COMITE : QUE : BARCHN +

[3] MANESCAL, O. 1603. *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume segon (Predicat a la seu el 4-11-1597)*. Barcelona: Ed. Cormellas. La data del començament de la catedral gòtica és ben segura, any 1298. Onofre Manescal va donar erròniament el 1299, i aquesta errada es va estendre a molts autors com Campillo (1766), Bruniquer, Duran i Sanpere (1972), etc.

[4] CAMPILLO, A. 1766. *Disquisitiones methodi*. Barcelona. Pàg. 98, nota 1, títol XXVIII.

[4 bis] BOFARULL MASCARÓ, P. 1836. *Los condes de Barcelona vindicados* (J. Oliveres). Barcelona.

[5] PI I ARIMON, A. 1854. *Barcelona antigua y moderna*. Barcelona: Ed. Gorchs. Pàg. 439-449.

[6] Bisbe Bernat Peregrí. Document publicat per PUIG, S. *Episcopologio*, pàg. 458.

[...] *cupientes ptum el sanctum propositum predecessorum nostrorum duce-re quantum cum deo possumus adimplere el ducere ad efectum super extensione et ampliacione nostre catedralis ecclesie que secundum antiqua tempora constructa propter sui structuram non potest recipere populum ad divina officia confluentem, nec etiam clerum ad cultum divinum in eadem Ecclesia assidue deputatum, attendentes dignum fore q. multiplicatis servitoribus et ministris Ecclesie nostre predicte populo et civitatis, divina disponente clementia multipliciter augmentatio Ecclesia nostra predicta iuxta magnitudinem cleri et populi debet ampliari, quod sine mag-nis sumptibus fieri non valet, diligenti deliberatione previa et tractatu statuimus et*

ordinamus quod omnes redditus beneficiorum ecclesiasticorum civitatis et diocesis barcn. ad cuiuscumque collationem, presentationem, ordinaytionem seu dispositionem pertinere noscantur per decem annos... Dat. et act. Nonas Madii anno domini millesimo ducentesimo nongessimo octavo.

Alguns autors donen el 7 de maig de 1298 com a data del començament de la seu, tal vegada a conseqüència d'aquest document.

[7] De fet, aquestes exaccions van quedar perennes; a més, ens consten col·lectes dels anys 1302 i 1305 per a l'ampliació i la fabrica de la seu [8], [9].

[8] Bisbe Ponç de Gualba. *ACB Constitutionum*, pergami 41.

[9] *ACB Constitutionum*, fol. 17; l'original és al pergami 41.

[10]:

+ IN NOMINE DOMINI JESU-CHRISTI CALENDIS NOVEMBRIS ANNO
DOMINI MCCCXXIX REGNANTE DOMINO ALPHONSO REGE ARAGONUM, VA-
LENTIAE, SARDINIAE, CORSICAE, AC COMITE BARCINONIS, OPUS HUIJUS
SEDIS OPERABATUR, AD LAUDEM DEI AC BEATE MARIAE SANCTAE +
SANTAEQUE EULALIAE

Literalment:

IN NOIE DNI NRI XRI KDS NOVEBR
ANNO DNI M CCC XXIX REGNANTE
DNO ALFOSO REGE ARAGONU VALE-
CIE SARDINIE CORSICE AC COMITE BAR-
CHN OPUS HUIS SEDIS OPABAT AD
LAUDE DEI ET BTE M SCE + SCEQUE EULALIE

[11] ACA, Registre 478, fol. 181, Gratiae S. Alfonsi III

Alfonsus etc. fideli nostro Baiulo Barchinonensi vel eius locum tenenti salutem et gratiam. Ad nostrum noveritis pervenisse auditum quod ad instantiam custodis palatii nostri Civitatis barchinonensis emparastis seu emparare fecistis, et emparatum tenetis, quodam opus seu fundamentum quod nunc continuando opus sedis civitatis barchinonensis, fiebat seu incipiebatur iuxta dictum palacium nostrum, pro eo quare transitus seu carraria publica dicti nostri palatii propter ipsius operis fundamentum restringi nimium dicebantur. Sane cum dicitur opus ob reverenciam Sanctissime crucis in qua Dominus noster Jhesus Christus pati dignatus est et beate Eulalie virginis et martiris, et affectionem, quam ad ipsam virginem gerimus, et habemus perfici cupiamus per presenti cum asseratur quod per aliquid ex dicto palatio minimum occupatur preter quam via seu transitus predictus. Id circo vobis dicimus et expresse mandamus quatenus visis presentibus emparam predictam dum tamen dicto nostro palacio intrinsecus propterea non tangatur absolvatis, seu absolvi protinus faciatis, non permitiendo quod dicto operi aliquod obstaculum propterea per aliquam apponatur. Datum Valentie tercio kalendas aprilis anno domini MCCCXX nono. Clemens de Salaviride mandato Domini Regis.

[11 bis] MAS, J. 1906. Col·lecció Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Volum I. Apèndix 8 i 9. Establiment Tipogràfic de Jaume Vives.

Publica i tradueix la inscripció [10] i el document reial [11].

[11 ter] Lavedan (o.c. pàg. 161, nota 1) ja esmenta aquest aspecte constructiu.

[12] L'expressió *fundamentum* permet desqualificar la conjectura que el carreu marqués o coincidís amb l'altura precisa i el pla precís a què havien arribat les obres del parament oriental, hipòtesis que sembla suggerir Agustí Pi i Arimon (o.c. pàg. 411): "*en el año de 1329 (sic), reinando D. Alfonso III de Aragón, llegaba ya la nueva fábrica hasta delante de la puerta del Real Palacio, en un sencillo sillar como á doce palmos del suelo de la calle, entallaron una inscripción con caracteres de la época, que en estilo corriente expresa...*". També Carreras Candi (12 ter, pàg. 29) i molts altres.

La idea que la porta del palau comtal caigués justament davant del carreu no té cap fonament i no s'ajusta a les hipòtesis constructives del palau gòtic correntment acceptades. Pi i Arimon ha estat seguit en això per molts autors, però seria bo oblidar-ho a partir d'ara.

Aquests episodis han estat descrits moltes vegades per diferents historiadors, però, al nostre entendre, mai s'ha plantejat bé la qüestió sobre l'arrel del problema.

Detall:

PI I ARIMON, A. *Barcelona antigua y moderna*. "Santa Iglesia Catedral (1854)". [5]: ... (pàg 442) "empezando por la parte de las capillas de detrás del altar mayor, poniendo él [Jaime II] en persona la primera piedra el día 1º de mayo de 1298 [...]".

Eduard Tàmaro i Fabricias *Guia...* el 1882 (pàg. 12) dóna una descripció bastant exacta del procés constructiu de la catedral; es fixa en el carreu però no menciona el document del rei Alfons: "*En 1329, la nueva construcción alcanzaba algo más allá de la puerta de San Ivo, según acredita una lápida empotrada en el exterior del muro.*"

Carreras Candi en *Les obres...* (pàg. 29) diu que "*La cripta s'acabaria pels volts del 1326. Seguidament s'impulsà l'erecció de les parets laterals. Estàvem en l'any 1329 quan dites parets, començant a alçar-se una cana del pla terror, estrenyien en demasia lo carrer, que les separava del palau reyal [...] Per ço en aquell cantó de mur, tantost se continuà lo treball hi consignaren en una làpida la prosecució de les obres [...] ...*".

Josep Mas en *Notes...* (1906). Potser sigui el primer que localitza el document [11], però no els relaciona en detall.

[12 bis] Els fonaments actuals del pòrtic de Sant Iu sobresurten aproximadament uns dos metres del parament oriental de la seu, i han estat construïts pel sistema (molt usual en la construcció de la seu) d'aixecar un mur i no de reomplir una rasa o excavació. Per tant, cal suposar que la rasa necessària per a fabricar-los seria d'uns tres metres. Aquest notable esvoranc justifica l'expressió que el rei posa en boca del batlle: "*que el trànsit o carrer públic junt al dit palau nostre, a causa del fonament de la mateixa obra, es destorbava massa.*"

[12 ter] CARRERAS CANDI, F. *Geografía General de Catalunya*. Barcelona. Pàg. 441.

[13] *ADB, Mensa episcopal*. Títol XV, pergami 16.

Document de Bernat Vilaroja, Bernardí de Villa Rubia, notari de Barcelona.

[14] FONT I SEGUÉ, N. *El palacio real antiguo y el cuerpo nuevo del lugarteniente*. Pàg. 26 (Bofarull?).

[15] De fet, malgrat la projecció del pòrtic el campanar de llevant és més esvelt que el del claustre, per l'escàs marge que l'alineació del carrer va permetre.

[16] El primer autor que va avançar una hipòtesi sobre el lloc d'inici de les obres de la seu gòtica va ser Campillo el 1766, seguit per Pi i Arimon [41] el 1854, Tàmaro el 1882 [37], i altres, tots situant-lo sempre en les capelles de l'absis. Malauradament Adolf Florensa [17], el 1963, va donar a entendre que les obres de la catedral *pròpiament gòtica* havien començat per la porta de Sant Iu, error que ha fet fortuna. Tampoc hi ha cap base documental per afirmar que el dia 1 de maig de 1298 es va posar *la primera pedra* de la catedral gòtica, informació introduïda el 1854 per Pi i Arimon [5] i molt reproduïda posteriorment (J. Mas, P. Lavedan, etc.).

[17] FLORENSA, A. 1963. "Se inició en Barcelona una catedral entre la románica y la gótica?". Dins *Cuadernos de Arqueología e Historia de Barcelona*. Núm. IV. Veure annex.

[18] Florensa, contràriament, creia que la part baixa era obra d'un altre mestre [17]. L'atribució del pòrtic de Sant Iu a Fabré ha estat conjeturada per diferents autors, com per exemple F.P. Verrié [30], però no en coneixem cap estudi justificatiu.

[19] Evidentment, les activitats constructives poden haver continuat a l'interior.

[20] PUIG, S. 1919. *Episcopologio de la Sede Barcinonense*. Biblioteca Balmes.

[21] Bracons va conjeturar que durant el període 1337-1339 un segon mestre italià, probablement del taller d'Andrea Pisano, va enllestir el sepulcre gòtic.

BRACONS CLAPÉS, J. *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat XVIII-1980*. Pàg. 119-140.

[22] Com és sabut, coexistien dues hipòtesis sobre la construcció de les obres del transsepte, l'una basada en el reaprofitament d'elements anteriors de la catedral romànica (malgrat la poca versemblança estilística), i l'altra, proposada per Ainaud, Gudiol i Verrié el 1947 [23], que les atribueixen als mestres italians que van actuar en aquesta època. Al nostre parer, les dues teories són conciliables, a condició que els elements reaprofitats procedeixin de l'antiga crugia tardoromànica, o de primeres versions del transsepte gòtic, que van quedar desestimades en el nou projecte del transsepte gòtic.

[23] AINAUD, J., GUDIOL, J., VERRIÉ, F.P. *Catálogo monumental de España Ciudad de Barcelona*, pàg. 48-49.

[24] BRACONS CLAPÉS, J. 1993. "La catedral de Barcelona". Dins *D'ART*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàg. 43. Aquest autor assenyalava que l'any 1326 també està documentada la presència a Barcelona del fabricant florentí de làpides Andrea de Chiesanova.

[25] MACIÀ, M. *Catalunya Romànica, XX, El Barcelonès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Pàg. 167. Aquesta autora assenyalava els paral·lelismes entre les arquivoltes de la porta de marbre i les columnes del sepulcre de Santa Eulàlia.

[26] CIRICI, A., GUMÍ, J. *L'art gòtic català (segles XIII i XIV)*. Pàg. 61.

[27] *Llibre del Consell*, X, 1326-27, fol. 58v./59r. "*Super eo vero pater quod in dicta littera nobis scripsistis de Centum decem florentis auri uobis per nos mittendis pro ara uidelicet altaris majoris Ecclesie barchinone de saxo marmoreo excindendo et operando in partibus pisarum ... [] quod ex quo hic magistrum sufficientem habemus de partibus pisarum, magistrum uidelicet sepulcri beate Eulalie ... [] poterit fieri dicta ara... []*". Carreras Candi (*Les Obres*, pàg. 29) posa equivocadament "*Deliberacions del Concell barceloní*" i, a més, en la transcripció diu "*altaris minoris*".

[27 bis] AINAUD, J., GUDIOL, J., VERRIÉ, F.P. *Catálogo monumental de España. Ciudad de Barcelona*. Pàg. 53. Recordem, però, que l'orde del Temple va ser suprimida pel papa

Clement V en el concili de Vienne (1311-1312) i que al regne d'Aragó el conflicte sobre els templers es va allargar fins al 19 de juliol de 1319, data de la fundació de l'orde de Montesa.

[28] L'atribució de la cripta de Santa Eulàlia a Fabré és universal, perquè des de 1317 era el mestre de les obres, i perquè el seu nom apareix a la inscripció del sepulcre. Res impediria, però, que el projecte fos de l'autor de la primera part de l'obra. La construcció, certament, li ha de ser atribuïda, perquè la reconstrucció de l'altar major del 1337 s'ha de relacionar òbviament amb la construcció de la volta de la cripta. Bassegoda [29], a partir de l'observació dels pilars, sobreposats als de la girola, dedueix el caràcter tardà de la cripta.

[29] BASSEGODA, J. *La catedral de Barcelona*. Pàg. 118, 124, 190.

Vegeu també, del mateix autor, *La catedral de Barcelona. Su restauración, 1968-72*, Barcelona: 1973.

[30] VERRIÉ, F.P. 1952. *Barcelona antigua. Los monumentos cardinales de España*. XII. Madrid: Ed. Plus Ultra. Pàg. 40.

[31] (També Bruniquer) *Dietari de l'antic consell barceloní*, vol 1. 464.

XII CALENDIS MARTII A.D. MCCCXXXVII FUIT REEDIFICATUM HOC ALTARE IN HONOREM SSMAE CRUCIS ET PER VENER: DUM. FR: (Ferrer d'Abella) GRATIA EJUSDEM EPISCOPUM, PRAESSENTIBUS PRAELATIS, CANONICIS, BENEFICIATIS ET ALIIS QUAM-PLURIMIS CIVIBUS, CLERICIS ET LAICIS. FUERUNT POSITAE QUAE REPERTAE FUERUNT IN DIRUTIONE EJUSDEM PRIMI ALTARIS RELIQUAE SEQUUNTUR VIDELICET DE PAESEPE DE SANCTO SEPULCRO, ET DE LIGNO DOMINI, ET DE VESTIBUS BEATAE MARIAE, DE SANGUINE BEATI JOANNIS BAPTISTAE, ET DE SANCTI LAMBERTI ET UGETI, ET SANCTI PANCRATII ET DE OSSIBUS SANCTAE COLUMBAE, SANTI SEVERI EPISCOPI BARCHINONAE.

[32] Aquesta destrucció de l'altar major abans de 1337 és un fortíssim argument a favor de la hipòtesi evolutiva, a partir de la romànica, de la catedral gòtica [1]. La inscripció de l'ara parla de *reedificació* de l'altar major posant-hi les relíquies que hi havia en el *mateix altar primitiu*, (sembla clarament una reconstrucció in situ, en el mateix lloc en què hi havia la seu romànica) i també d'*enderrocament (dirutione)* de l'altar vell. Si l'altar hagués estat en un altre lloc s'hauria parlat de *translació*.

[33] *ACB, Constitutionum*, doc. 120.

[34] Segon document de Marc Mallol.

[35] La simple lectura dels documents de Marc Mallol pot fer creure que la construcció de la cripta romànica se situaria entre 1337 i 1339, dates del trasllat provisional i de la solemne instal·lació final. Però la consagració de l'altar major el 1337 ho fa impossible.

[36] No cal dir que s'ha de descartar totalment la possibilitat que la cripta es realitzés durant el brevíssim període de dos anys comprès entre 1337 i 1339; hipòtesi que, a més, deixaria un inexplicable buit entre els treballs escultòrics de 1327 i els arquitectònics de 1337.

[37] TAMARO I FABRICIAS, E. 1882. *Guía histórico-descriptiva de la Santa Iglesia Catedral Basílica de Barcelona*. Barcelona.

[38] Que el portal de Sant Iu estigués acabat el 1339 no vol dir que ho estigués també el braç oriental del creuer [43] ni molt menys el campanar. Ens consta [44], que aquestes obres es van iniciar el 1361 (essent arquitecte de la seu Bernat Roquer) i el campanar de llevant es va acabar el 1376. Potser no sigui ociós dir que fins el 1379 el

campanar romànic va continuar dempeus, i que es va començar a enderrocar el 19 de març d'aquest any [39]. Al seu lloc es va alçar el campanar gòtic [40], si bé durant molts anys va romandre a una altura aproximadament de la meitat de l'actual (es fàcil llegir-lo en el canvi de parament a mitja alçada), abans d'aixecar-se fins a la seva alçada definitiva.

[39] La posició del carreu correspon al pla d'unió de les voltes tercera i quarta.

[40] ACB, Obra 1377-79, fol. 124v., 128v.-129r. / Obra 1379-1381, fol. 48v., 49v., 50r., 50v.

[41] PI I ARIMON, A. 1854. *Barcelona antigua y moderna*. Barcelona: Ed. Gorchs. Pàg. 411.

[42] MAS, J. 1916. *Guía itinerario de la catedral de Barcelona*. Barcelona: La Renaixensa.

[43] ACB, Obra 1361-1362, sense paginar:

Item pague per manament de monsanyer lo Bisbe e dels obrés, al honrat en Jacme Sent Climent, cabiscol, com ell anà a Vinyò, los quals ell havia bastrets en la obra del crober en ves lo Palau del senyor Rey, stant ell vicari per monsenyer en Miquel Ricoma, ell começa lo dit croer e bastrechs tota aquesta cantitat.

[44] ACB, Obra 1361-1363.

[45] Com és sabut, les primeres representacions de l'escut de la ciutat de Barcelona apareixen al segle XIII i adopten senzillament la creu del Capítol barceloní, la creu de vuit puntes. La representació més antiga d'un escut diferenciat de la ciutat de Barcelona és de 1289 i figura en un segell, conservat a Marsella, que acompanya la còpia francesa del tractat d'Oleró. L'escut és una sola creu de tipus basilical, on es veuen als quatre angles quatre petits escuts comtals, probablement orlats, de dos o tres pals, amb la llegenda "UNIVERSITATIS BARCH...".

UDINA MARTORELL, F. *L'escut de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

[46] BASSEGODA, J. 1993. "Escuts de la ciutat de Barcelona a la catedral. La catedral de Barcelona". Dins *D'ART*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Pàg. 205.

[47] Noteu que ja s'havia iniciat l'evolució de la creu capitular de l'escut cap a la creu de Sant Jordi, que serà la definitiva, però no així la dels colors, que acabaran essent de gules sobre argent, és a dir, vermelles sobre fons blanc.

[47 bis] STREET, G. E. 1865. *Gothic Architecture in Spain*. Traducció espanyola de Saturnino Calleja, Madrid: 1926. Aquest autor dóna la transcripció següent de la inscripció llatina (cap. XIV, pàg. 70):

In nomine Dñi nostri Jesu Christi ad honorem sanctae Mariae fuit inceptum opas fabricae ecclesiae Beatae Mariae de Mari die Annuntiationis ejusdem, VII. Kal. Aprilis Anno Domini MCCCXXVIII.

[48] DURAN I SANPERE, A. 1972. *La Catedral de Barcelona, i la seva història. Barcelona, La formació d'una gran ciutat*. Barcelona: Ed. Curial.

[49] LAVEDAN, P. 1935. *L'architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléares*. París: Henri Laurens. Pàg. 154.

[50] AINAUD, J., GUDIOL, J., VERRIÉ, F. P. *Catálogo monumental de España Ciudad de Barcelona*. Pàg. 46.

[51] "La unión entre el testero y las naves se establece por un tramo que, por supresión de las capillas laterales, logra la apariencia de crucero. Según Pierre

Lavedan... la sección de los pilares de este tramo indica, por su arcaísmo, un periodo anterior al de la construcción del deambulatorio, hipótesis confirmada por el estudio de los elementos escultóricos que la decoran. Lógicamente, pues, la construcción de la Catedral empezó por los cuerpos correspondientes a las dos grandes puertas laterales, del claustro y de San Ivo, base de las torres gemelas que acusan al exterior la situación del falso crucero. Las ventanas de medio punto, vecinas a la puerta de San Ivo, con su evidente arcaísmo, corroboran la hipótesis."

Malgrat aquesta opinió, cal recordar que el document [44] de l'any 1361 fa constar obres en el creuer cap al palau comtal, que llavors ja s'havia començat. El campanar de Sant Iu s'acaba el 1376 i el del claustre el 1389. En definitiva, per això i per molts aspectes decoratius, el transepte és un tema cronològicament pendent.

[52] Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Dotarium*, fol. 499.

Bernat de Sarrià tria sepultura a la capella de Sant Miquel *in qua sub nomine Sancte Cecilie bedificavi sea bedificari feci unum altare, que capella es iuxta capitulum dicte sedis.*

[53] Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Dotarium*, fol. 13.

Hug de Cardona és enterrat a la primera capella de l'absis, a la part de ponent, que ell havia fet construir i que estava dedicada a Sant Antoni Abat.

[54] Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Dotarium*, fol. 17v.